

เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชนกับ การพัฒนาประเทศไทย*

โดย อภิชัย พันธเสน*, Ph.D.

เรียบเรียงโดย กรุงไทย นพรัตน์**

การประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงในระดับชุมชน เป็นแนวคิดในเชิงทฤษฎีและปฏิบัติซึ่งเศรษฐกิจพอเพียงมีความหมายที่ค่อนข้างกว้างขวาง แต่ก่อนที่จะกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียง ขอย้อนไปถึงวิชาเศรษฐศาสตร์ที่เราเรียนกันอยู่ในปัจจุบัน เนื่องจากเป็นวิชาที่เราเรียนกันโดยที่เราไม่ได้ตระหนัก ผมอยากจะชี้ให้เห็นว่า มันมีจุดแบ่งที่สังเกตเห็นได้ โดยผมคิดว่าในโลกนี้มีเศรษฐศาสตร์อยู่ ๒ กระแส กระแสหนึ่งเรียกว่า เศรษฐศาสตร์วัตถุนิยม อีกกระแสหนึ่งเราอาจเรียกว่า เศรษฐศาสตร์ที่เน้นเรื่องจิตวิญญาณ (Spiritual Economics)

หรือ เศรษฐศาสตร์จริยธรรม (Ethical Economics)

เหตุที่เราจำเป็นต้องคิดถึงเรื่องนี้ ก็เพราะว่าแต่เดิมวิชาความรู้ที่เราเรียนรู้ทั้งหมด ไม่ว่าจะเป็นวิทยาศาสตร์ สังคมศาสตร์ ฯลฯ และเราได้รับเอาความคิดมาจากทางตะวันตก ซึ่งตั้งอยู่บนพื้นฐานของการพัฒนาความคิดทางด้านวิทยาศาสตร์ โดยเฉพาะอย่างยิ่งความคิดวิทยาศาสตร์ที่ได้มาโดยการศึกษาจากวัตถุเป็นสำคัญ (Objectivism Approach) แต่ผลจากการมองประเด็นเรื่องวัตถุเป็นเรื่องสำคัญ และครอบคลุมทุกเรื่อง ก็จะทำให้อธิบายว่า

* เรียบเรียงจากสารนิพนธ์วิชาการ “การพัฒนาเกษตรอินทรีย์... เศรษฐกิจ สังคม การเมือง และประชาคมท้องถิ่น” งานมหกรรมสังคม ๒๕๕๘ เมื่อวันที่ ๑๖-๑๗ มกราคม ๒๕๕๘ ณ คณะมนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

** ศาสตราจารย์ ดร.ทรงยศ เข้มแข็ง อาจารย์ประจำภาควิชาเศรษฐศาสตร์ มหาวิทยาลัยบูรพา

จึงนำมาซึ่งการพิจารณาโครงการสังคมและปรัชญาผลกระทบที่จะเกิดขึ้นไปสู่การยกระดับของท้องถิ่น ซึ่งเป็นการร่วมมือระหว่างสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (สปน.) กับสถาบันการศึกษาเพื่อสร้างเครือข่ายการคิดค้นผลิตภัณฑ์จากของดีท้องถิ่น

เป็นความร่วมมือระหว่างสำนักงานปลัดสำนักนายกรัฐมนตรี (สปน.) กับสถาบันการศึกษาเพื่อสร้างเครือข่ายการคิดค้นผลิตภัณฑ์จากของดีท้องถิ่น

เรื่องจิตใจเป็นเรื่องนามธรรมและเป็นเรื่องที่ไม่สามารถจับต้องได้ ซึ่งวิชาวิทยาศาสตร์จะพยายามหลีกเลี่ยงไม่เอาประเด็นนี้มาเกี่ยวข้องกับแต่ขณะนี้วิทยาศาสตร์เริ่มเข้าใจเรื่องจิตเพราะฉะนั้นจึงมีวิชาจิตวิทยากับประสาทวิทยาที่พยายามจะเอาเรื่องประสาทเรื่องสมองเชื่อมเข้ากับเรื่องจิต ขณะเดียวกันก็จะมีเรื่องจิตล้วน ๆ ซึ่งที่จริงแล้วมันก็เป็นวิทยาศาสตร์อีกแบบหนึ่ง แต่เป็นวิทยาศาสตร์ในแบบที่วิทยาศาสตร์ตะวันตกยังไม่ได้เข้าถึง ฉะนั้นตรงนี้ก็คือ เมื่อเราเรียนมาจากตะวันตก เราก็นำเอาความคิดตะวันตกมาครอบงำความคิดเรา ทำให้มองข้ามวิทยาศาสตร์ทางจิต ซึ่งมีรากฐานอยู่ในทุกศาสนธรรม แต่ที่เด่นชัดก็คืออยู่ในพุทธธรรม ซึ่งสะท้อนความเป็นพุทธศาสตร์ทางจิตค่อนข้างสูง

เศรษฐศาสตร์ที่เป็นเรื่องของวัตถุนิยมส่วนใหญ่ก็จะเป็นแนวคิดเศรษฐศาสตร์ตะวันตก ไม่ว่าจะเป็นกระแสหลัก (เศรษฐศาสตร์ทุนนิยม : Capitalism Economics) หรือกระแสรอง (เศรษฐศาสตร์สังคมนิยม : Socialist Economics) หรือแม้แต่เศรษฐศาสตร์ที่เป็นคอมมิวนิสต์ (Marxist Economics) ก็จัดอยู่ในกระแสเดียวกัน คืออยู่ในกระแสวัตถุนิยม

ความแตกต่างของเศรษฐศาสตร์แบบทุนนิยมกับแบบมาร์กซิสม์อยู่ที่เรื่องการกระจายทรัพยากร (Distribution) กล่าวคือ ทุนนิยมนั้นถือว่าใครมีความสามารถในการสะสมทุน มีความสามารถในการแข่งขัน ก็สามารถที่จะมีกรรมสิทธิ์ในทรัพย์สินได้ ในขณะที่เศรษฐ-

ศาสตร์แบบมาร์กซิสม์เน้นการกระจายทรัพยากรมากกว่าการยึดครองโดยถือกรรมสิทธิ์ แต่ทั้งสองแบบก็เน้นในเรื่องวัตถุทั้งคู่ อันนี้ก็เห็นเหตุผลว่าทำไมเศรษฐศาสตร์แบบมาร์กซิสม์ถึงประสบความล้มเหลวในที่สุด ทั้งนี้เนื่องจากว่าเมื่อไม่สามารถที่จะจัดการบริหารทรัพยากรโดยใช้หลักในเรื่องจิตวิญญาณเข้ามาเกี่ยวข้องได้ในที่สุดแล้วก็ไม่สามารถจะสู้กับความคิดเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก (เศรษฐศาสตร์ทุนนิยม) ได้ ด้วยเหตุผลนี้เศรษฐศาสตร์ที่มีความสามารถสู้ได้ หรืออาจจะเหนือกว่าเศรษฐศาสตร์ทุนนิยมก็ต้องเป็นเศรษฐศาสตร์ที่เป็นเรื่องที่เกี่ยวข้องกับการคำนึงถึงจิตวิญญาณ

แม้ว่าเรื่องจิตวิญญาณเป็นเรื่องยากที่จะเข้าใจ แต่สามารถอธิบายได้ในทางวิทยาศาสตร์ สิ่งที่ยากก็คือระดับการพัฒนาของจิตของแต่ละคนยังพัฒนาไม่ถึงระดับจิตที่สูง ดังนั้น ความจริงที่แต่ละคนรับรู้ มันก็จะเป็นความจริงคนละระดับแตกต่างกันไป การรับรู้ของคนที่มีระดับจิตต่ำจะแตกต่างจากคนที่มีระดับการพัฒนาของจิตที่สูงกว่า ตัวอย่างในทางวิทยาศาสตร์ง่าย ๆ คือ ใครที่เรียนวิชาเคมีจะรู้ว่าเมื่อเราเอาธาตุมาผสมกันทดลองในหลอดแก้ว ไม่ว่าจะผสมที่ไหน ผลจะเหมือนกันทุกครั้ง แต่สิ่งหนึ่งที่วิชาเคมีไม่ได้บอกเราคือแก้วนั้นจะต้องบริสุทธิ์ปราศจากมลทิน จิตของเราก็เหมือนกับแก้ว ถ้าจิตอยู่ในระดับปนเปื้อน การรับรู้ก็จะไม่ออกมาเหมือนอย่างคนที่จิตบริสุทธิ์กว่า เพราะฉะนั้นความเป็นวิทยาศาสตร์ของจิตอย่างที่เราอยากจะได้ถึง จึงอาจจะเปรียบเทียบได้กับ

เศรษฐกิจพอเพียง ซึ่งเป็นเศรษฐกิจของจิตวิญญาณ ไม่ใช่เป็นเศรษฐกิจของวัตถุนิยม เพราะฉะนั้นเมื่อเป็นเศรษฐกิจที่เน้นในเรื่องจิตวิญญาณ ก็จะมีแนวคิดที่เป็นคนละกระแสกับกระแสหลัก (เศรษฐกิจทุนนิยม) และกระแสรอง (เศรษฐกิจสังคมนิยม)

เศรษฐกิจพอเพียงซึ่งพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานให้แก่พสกนิกรเป็นปรัชญาเศรษฐกิจในการกำหนดทิศทางการพัฒนาประเทศทั้งในระดับมหภาคและระดับจุลภาค ตลอดจนการดำเนินชีวิตของปัจเจกบุคคล ครอบครัว ชุมชน และสังคม อันนี้ก็คือสิ่งที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงพระราชดำริจากความรู้และประสบการณ์ส่วนพระองค์ภายใต้บริบทของสังคมไทย

หลักการสำคัญของเศรษฐกิจพอเพียง มีอยู่ ๓ ประการ ได้แก่

๑) ความพอประมาณ (Sufficiency) คือ แนวคิดเรื่องทางสายกลางในพุทธศาสนา กล่าวคือเป็นทางที่ไม่สุดโต่งและไม่ซื่อแฉะกับสิ่งที่เป็นกิเลส แต่ไม่ได้หมายความว่าเอาความสุดโต่ง ๒ ด้านมาบวกกันแล้วหารสองแบบนั้นไม่ช่วยทำให้เกิดปัญญา องค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าได้บทรียนนี้ด้วยพระองค์เอง ในตอนที่พระองค์เป็นเจ้าชายสิทธัตถะ ก็อยู่ในสภาพแวดล้อมที่เต็มไปด้วยสิ่งบำรุงบำเรอ อันเป็นทางสุดโต่งทางหนึ่ง พระองค์ทรงค้นพบว่าในสภาพเช่นนี้พระองค์ท่านไม่สามารถแก้ปัญหาความทุกข์ที่พระองค์มีได้ หลังจากออกผนวช พระองค์

พยายามแสวงหาความจริงโดยการบำเพ็ญทุกรกิริยาอันเป็นทางสุดโต่งอีกทางหนึ่ง แต่ก็ไม่สามารถที่จะเข้าใจและบรรลุสังขธรรมได้ เพราะว่าทั้งสองทางไม่เป็นทางที่ทำให้เกิดปัญญา เพราะฉะนั้น ทางสายกลางก็คือทางที่เน้นปัญญาเป็นฐานที่สำคัญอันนี้คือความหมายของทางสายกลางและความพอประมาณ ความพอประมาณออกมาในรูปแบบของเศรษฐกิจก็ได้ ก็คือว่าไม่ฟุ้งเฟ้อจนเกินไป แต่มันก็ไม่ถึงขนาดจะต้องกระหมัดกระหม่อมอดหอมรอมริบจนชีวิตไม่มีความสุข การใช้แนวคิดแบบสุดโต่ง คิดถึงแต่เรื่องเงินอย่างเดียวดังเช่น วิธีการใช้เงินเป็นตัวตั้งอย่าง ที่สังคมไทยกำลังก้าวเดินไปในทิศทางนี้ จะทำให้ไม่สามารถบังเกิดปัญญาขึ้นมาได้ เพราะขาดแนวคิดเรื่องทางสายกลาง

๒) ความมีเหตุผล พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงใช้คำว่า **Reasonable** คำว่า มีเหตุผลในความหมายของเศรษฐกิจพอเพียง คือความไม่โลภจนเกินไป ความซื่อสัตย์สุจริต ความเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่อะไรต่างๆ เหล่านี้คือความมีเหตุผล ที่มีเหตุผลก็เพราะว่าถ้าทุกคนในสังคมไม่โลภจนเกินไป มีความซื่อสัตย์สุจริตเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ซึ่งกันและกัน สังคมจะมีความสุข ตรงนี้เป็นจุดที่สำคัญที่แตกต่างจากความหมายทางเศรษฐศาสตร์ทั่วไป เพราะว่าถ้าหากเราไปถามนักเศรษฐศาสตร์ เขาจะแปลความมีเหตุผลว่าคือการที่ทุกคนพยายามกระทำเพื่อแสวงหาผลประโยชน์ส่วนตน ซึ่งทำให้เกิดปัญหาว่าสังคมจะอยู่ได้อย่างไร เพราะถ้าสังคม

อยู่ไม่ได้ แต่ละคนก็จะอยู่ไม่ได้ด้วย

๓) **การมีภูมิคุ้มกัน (Immunity)** อันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญมากที่สุด เพราะว่าที่เราทำทั้งหมด ความพอประมาณ ความมีเหตุผล ถึงที่สุดแล้วสิ่งที่สำคัญก็คือ การสร้างภูมิคุ้มกัน โดยมีจุดประสงค์ให้ประเทศอยู่ได้ เพื่อที่จะอยู่ได้ในสถานการณ์ที่มีความเปลี่ยนแปลงทั้งภายในและภายนอก ที่เกิดขึ้นอย่างฉับพลัน เพราะฉะนั้นลองนึกภาพว่ามีโรคระบาดเข้ามา ถ้าหากเรามีภูมิคุ้มกันในโรคนั้น เราก็จะไม่เจ็บป่วยแบบคนอื่น ฉะนั้นแล้วการมีภูมิคุ้มกันจึงเป็นการสร้างความมั่นคงให้กับชีวิต โดยจะต้องตั้งอยู่ภายใต้สองเงื่อนไขคือ เงื่อนไขความรู้ นั่นคือความรู้จริง รู้รอบ รู้ลึก ซึ่งเป็นความหมายเดียวกับความมีปัญญาในพุทธธรรมนั่นเอง คือเรามีปัญญาที่จะเข้าใจทุกสิ่งทุกอย่างตามความเป็นจริง ส่วนเงื่อนไขที่สอง คือ เรื่องคุณธรรม ความหมายที่แท้จริงก็คือ ความยังคิด คิดแต่สิ่งที่ดี หรือมีกุศลจิต เพราะถ้าเรามีแต่กุศลจิตตลอดเวลา อกุศลกรรมก็ไม่สามารถเข้ามาอยู่ในจิตของเราได้จึงส่งผลให้เรากระทำแต่สิ่งดีที่เป็นประโยชน์ ซึ่งในความหมายที่แท้จริงก็คือ การมีสตินั่นเอง โดยสรุปก็คือ การมีทั้งสติและปัญญาในการดำรงชีวิต ไม่มุ่งไปทางใดทางหนึ่งจนสุดโต่ง แต่เน้นลักษณะที่เป็นทางสายกลาง เช่น ไม่เน้นการค้ากำไรแต่เพียงอย่างเดียว หรือมุ่งเน้นจะช่วยผู้อื่นโดยไม่คำนึงว่าตัวเองจะตกทุกข์ได้ยาก ลักษณะเช่นนี้ก็คือความมีเหตุผล เพราะช่วยให้ทุกคนอยู่ได้อย่างมีความสุข ในขณะเดียวกันก็เป็นการสร้างภูมิคุ้มกันมิให้เกิด

ความทุกข์หรือปัญหาที่เกิดการเปลี่ยนแปลงฉับพลันทั้งจากภายในภายนอก ดังนั้น จะเห็นได้ว่า ความหมายของเศรษฐกิจพอเพียงก็คือพยายามสร้างภูมิคุ้มกันไม่ให้ถูกระทบกระเทาะจากการเปลี่ยนแปลงนั่นเอง

เราสามารถอธิบายในเชิงรูปธรรมจากเรื่องของสึนามิ (Tsunami) เราอาจจะไม่ทราบว่าเกิดสึนามิขึ้นมา ๓ ครั้งแล้ว ครั้งแรกเป็นสึนามิทางเศรษฐกิจ มีหมายความว่าอย่างเดียวกับที่เราเห็นในทะเลที่เกิดขึ้น นั่นคือ เมื่อเศรษฐกิจของประเทศกำลังเริ่มทะยานขึ้นต่างชาติเข้ามาลงทุนในตลาดหลักทรัพย์สุทธิ ๖ หมื่นล้าน ซึ่งกระทำเช่นนี้ตลอดระยะเวลา ๓ เดือน อันเป็นเวลาใกล้เคียงกับการเลือกตั้งที่จะเกิดขึ้น โดยต่างชาติคาดการณ์ว่าหลังเลือกตั้งก็จะได้รับรัฐบาลชุดเดิม แล้วรัฐบาลชุดใหม่ก็จะทำให้ราคาหุ้นเพิ่มขึ้นไปอีก เพราะฉะนั้นมันจึงเป็นลักษณะของการเก็งกำไรในตลาดหุ้นโดยต่างชาติ ทำให้คนไทยเกิดความคิดว่าเมื่อราคาหุ้นสูงขึ้น ทุกคนก็จะร่ำรวย จึงก่อให้เกิดปรากฏการณ์ทางเศรษฐกิจหลายอย่าง เช่น การนำเงินจากการขายหุ้นไปฝากธนาคาร การกู้เงินจากธนาคารมาซื้อหุ้น การกู้เงินมาเพื่อซื้อสังหาริมทรัพย์ เศรษฐกิจจึงมีการขยายตัวอย่างมาก แต่แท้จริงแล้วเป็นเศรษฐกิจแบบฟองสบู่ ทุกอย่างก็ดูดีไปหมด พอถึงจุด ๆ หนึ่งที่มันขึ้นไปสูงมากเกินไป มันก็เกิดสึนามิขึ้นมา กล่าวคือต่างชาติเริ่มมองว่ามันอาจเกิดอันตราย เพราะฉะนั้นจึงถอนเงินออกโดยฉับพลัน เมื่อต่างชาติถอนเงินออก เศรษฐกิจก็จะฟุบลงมา

อย่างรวดเร็วกล่าวได้ว่าสินามิครั้งแรกในปี พ.ศ. ๒๕๒๗ ครั้งที่ ๒ ในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ และ ครั้งที่ ๓ คือ สินามิอันเป็นภัยธรรมชาติที่เราประสบในปี พ.ศ.๒๕๔๗ ซึ่งทั้งหมดก็ส่งผลกระทบต่อทางเศรษฐกิจและชีวิตอย่างรุนแรงเช่นกัน แต่จะเห็นได้ว่าสินามิธรรมชาตินั้นมันจะกวาดเฉพาะคนที่อยู่ริมทะเล แต่คนที่เหลือก็ยังสามารถช่วยเหลือหรือเอาเงินมาบริจาคให้กับคนที่อยู่ริมทะเลได้ แต่ว่าสินามิทางเศรษฐกิจนั้นพังกทั้งประเทศไม่ว่าคุณจะอยู่ที่ไหนก็ตาม อยู่ที่แม่ฮ่องสอน หรือที่ไหน ๆ ได้รับผลกระทบหมด ซึ่งเราประสบมาแล้วด้วยตนเองในปี ๒๕๔๐ เศรษฐกิจพอเพียงจึงอาจเป็นคำตอบในการแก้ปัญหาดังกล่าว

การที่จะเรียนรู้และเข้าใจปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียง ต้องเริ่มต้นด้วยคำถามว่าเศรษฐกิจพอเพียงเกี่ยวกับชุมชนได้อย่างไร แต่ก่อนอื่นต้องอธิบายว่าชุมชนคืออะไร ชุมชนก็คือความสัมพันธ์ของมนุษย์กลุ่มเล็ก ๆ ที่มีความจริงใจระหว่างกัน และมีผลประโยชน์ร่วมกันเป็นความสัมพันธ์ที่เชื่อมต่อกับภายนอกที่ขยายต่อจากความสัมพันธ์ภายในครอบครัว ชุมชนอาจจะเป็นพื้นที่ที่เห็นออกไปจากครอบครัวหรือเป็นชุมชนที่ติดต่อกันทางอินเทอร์เน็ต ที่เรียกว่า Cyber Space Community ฉะนั้นตราบใดที่คนมีความสนใจตรงกัน ต้องการทำกิจกรรมร่วมกัน มีผลประโยชน์ร่วมกัน อันนี้ถือว่าเป็นลักษณะของชุมชน คำถามต่อไปก็คือทำไมเราถึงเอาชุมชนมาเป็นหน่วยในการวิเคราะห์ ทั้งนี้เพราะว่าชุมชนเป็นหน่วยที่เล็ก

ที่สุดที่เราสามารถสร้างภูมิคุ้มกันทางเศรษฐกิจได้คือถ้ามั่นเล็กกว่านี้ดังเช่นในระดับครอบครัว ถึงแม้จะมีขีดความสามารถในการสร้างภูมิคุ้มกันอยู่ก็จริง แต่จะมีกำลังต้านทานน้อยกว่าชุมชน นอกจากนี้ชุมชนก็ไม่ใหญ่เกินไปและไม่ซับซ้อน อยู่ภายใต้เงื้อมมือของคนที่ไม่ใช้อำนาจทางการเมือง เศรษฐกิจหรือแม้กระทั่งอำนาจทางความรู้ ก็คือไม่จำเป็นต้องเป็นคนเก่งฉลาดเป็นพิเศษ หรือมีความสามารถที่จะจัดการได้ดีเยี่ยม กล่าวได้อีกอย่างว่าทุกคนสามารถที่จะกำหนดชีวิตของตนเองได้ อันนี้เป็นเรื่องที่สำคัญ เพราะว่าบางทีการเมืองเป็นเรื่องใหญ่เกินไป ต้องมีการลงสมัครเป็นผู้แทนเมื่อได้รับเลือกเข้ามาก็ไปจัดตั้งเป็นรัฐบาลแล้วมาแก้ปัญหของประเทศ แต่ในความเป็นจริงปัญหาก็ไม่ได้ได้รับการแก้ไข เพราะแนวทางดังกล่าวจะติดปัญหาที่ระบบราชการ ปัญหา มันมีความสลับซับซ้อนมากเกินไปที่คนใดคนหนึ่งจะไปคิดแก้ไขหรือทำอะไรได้ แต่ถ้าหากมีลักษณะการแก้ปัญหาแบบชุมชนแล้วคนในชุมชนก็สามารถเข้าไปมีบทบาทในการแก้ปัญหาได้โดยตรง ส่วนเหตุผลอีกข้อหนึ่งที่เรเอาชุมชนเป็นตัวตั้ง ก็เพราะว่าในยุคโลกาภิวัตน์ที่รัฐบาลไทยหรือรัฐบาลประเทศต่าง ๆ พยายามที่จะไปทำสนธิสัญญาการค้าเสรี (Free Trade Agreement - FTA) ซึ่งเป็นการเปิดประเทศให้ความรู้ เงินทุน ฯลฯ ไหลเวียนจากต่างประเทศเข้ามาในประเทศได้อย่างสะดวกมากขึ้น เปรียบเสมือนกับเราเปิดบ้านไว้ คนที่เข้ามาในบ้านเราอาจจะมีทั้งคนดีและคนไม่ดี

ถ้าหากเราไม่สามารถที่จะมีมุมใดมุมหนึ่งของบ้านไว้คุ้มกันเรา ย่อมเกิดอันตรายต่อเรา การเปิดประเทศในลักษณะดังกล่าว รัฐบาลจะมีอำนาจที่จะจัดการกับปัญหาเศรษฐกิจภายในประเทศน้อยลงไปทุกที เนื่องจากไม่ว่าจะใช้นโยบายการคลัง นโยบายการเงินได้อีกต่อไป เพราะปริมาณทุนที่เข้ามาจากต่างประเทศใหญ่โตเกินกว่ารัฐบาลที่จะเข้าไปเกี่ยวข้องได้ เพราะฉะนั้นในกรณีนี้ การที่เรามีเศรษฐกิจพอเพียงมันก็เหมือนกับเรามีห้องซักห้องที่สามารถเป็นห้องส่วนตัว ในกรณีนี้อาจจะเรียกง่าย ๆ ว่าเป็นห้องสุขาที่เราจะไปหลบอยู่ในนั้นได้ หากมีการต่อสู้สงครามทางเศรษฐกิจเกิดขึ้นในอนาคต ยกตัวอย่างง่าย ๆ ในกรณีที่เราแพ้พม่าในสงครามสมัยกรุงศรีอยุธยา ก็เพราะเรามีหมู่บ้านบางระจันอยู่หมู่บ้านเดียว ลองนึกถึงว่าหากทุกหมู่บ้านเป็นเหมือนหมู่บ้านบางระจันพม่าก็ไม่สามารถที่จะมายึดเอากรุงศรีอยุธยาไปได้ ในสงครามเศรษฐกิจก็เช่นเดียวกัน หากว่าเรามีชุมชนที่สามารถบรรเทาความทุกข์โดยตัวของชุมชนเอง ยิ่งเรามีชุมชนที่สามารถรับมือกับภัยสงครามทางเศรษฐกิจได้มากเท่าไร ศัตรูทางเศรษฐกิจก็ไม่สามารถยึดครองประเทศไทยได้ นอกจากรับมือกับสงครามทางเศรษฐกิจแล้ว ชุมชนยังสามารถแก้ไขปัญหาคความทุกข์ได้ ซึ่งดูเหมือนจะเป็นปัญหาที่ยิ่งใหญ่กว่าความยากจน กล่าวคือความยากจนเป็นส่วนหนึ่งของความทุกข์ แต่ไม่ได้หมายความว่าคนไม่จนแล้วจะไม่ทุกข์ เพราะฉะนั้นจึงควรที่จะหันมาแก้ไขความทุกข์

ตามแนวคิดของเศรษฐกิจพอเพียง

เศรษฐกิจพอเพียงยังสร้างเกราะคุ้มกันให้กับชุมชน ทั้งจากวิกฤติจาก “ภายใน” และ “ภายนอก” ถ้าหากว่าเรายึดปฏิบัติตามแนวเศรษฐกิจพอเพียงอยู่เสมอ เราจะไม่มีโอกาสเจอกับวิกฤติภายใน ส่วนวิกฤติจากภายนอกเราก็สามารถควบคุมได้เช่นกัน เพราะหากเรายึดถือปรัชญาเศรษฐกิจพอเพียงแล้ว เราจะไม่หลงระเหิรไปกับกระแสเศรษฐกิจแบบทุนนิยม ไม่ฟุ้งเฟ้อ ไม่ได้ติดกับดักบริโภคนิยม เศรษฐกิจพอเพียงจึงเป็นเสมือนการสร้างภูมิคุ้มกันให้กับตัวเอง และยังเป็นส่วนสำคัญที่จะช่วยส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนของสังคมในระดับประเทศโดยรวม และยังขยายไปสู่ระดับโลกด้วย จะพบว่าเศรษฐกิจพอเพียงเป็นเรื่องที่ชุมชนทั่วโลกได้นำเอาไปใช้อย่างกว้างขวาง จะเห็นได้จากกระทรวงต่างประเทศไทยได้เชิญรัฐมนตรีต่างประเทศของประเทศกำลังพัฒนาทั้ง ๖๕ ประเทศ เข้าร่วมประชุม และได้มีการนำเอาพระราชดำริเศรษฐกิจพอเพียงของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวมาเป็นประเด็นที่พูดคุยกันซึ่งประเทศต่าง ๆ หลายประเทศก็เห็นด้วย เพราะว่าเงื่อนไขอย่างหนึ่งของโลกาภิวัตน์ก็คือการเมืองทั่วโลก มีลักษณะเป็นธุรกิจการเมือง ซึ่งหมายความว่า นักการเมืองถูกควบคุมโดยนักธุรกิจ หรือนักธุรกิจมาเป็นนักการเมืองเสียเอง แม้กระทั่งประเทศสหรัฐอเมริกา เราก็สามารถที่จะเห็นบิล คลินตัน กับจอร์จ บุชสามารถจับมือกันได้อย่างสบายใจ แม้ว่าจะเป็นคู่แข่งทางการเมืองกันก็ตาม เหตุที่เป็น

เช่นนี้เพราะบุคคลทั้งสองได้รับการสนับสนุนจากนักธุรกิจเหมือนกันทั้งคู่ ดังนั้น การแสดงออกทางการเมือง (Political Action) ล้วนมีนักธุรกิจอยู่เบื้องหลังทั้งสิ้น ตัวอย่างเช่นการเปิดการค้าเสรี แม้จะมีการกล่าวอ้างถึงผลประโยชน์ที่ประชาชนจะได้รับ แต่แท้จริงคนที่ได้รับผลประโยชน์ก็คือนักธุรกิจ เพราะไม่ว่าเขาจะนำเข้าหรือส่งออก เขาก็ได้ผลประโยชน์ทั้งขึ้นทั้งล่องแต่ประชาชนจะเสียผลประโยชน์และได้รับผลกระทบในทางลบอันเนื่องมาจากบุคคลเหล่านี้ใช้ทรัพยากรของโลกมากเกินไป ธรรมชาติก็เลยกลับมาเล่นงานเรา อย่างกรณีที่เกิดแผ่นดินไหวที่เกาะสุมาตรา ประเทศอินโดนีเซีย สาเหตุก็เนื่องมาจากการขุดเจาะน้ำมันในทะเล เพราะเมื่อเราขุดเจาะน้ำมันจากหินชั้นใต้ดินออกมาเป็นจำนวนมาก ๆ ทำให้น้ำหนักของน้ำทะเลที่มีน้ำหนักกลงไปที่พื้นดินจนทำให้เกิดปรากฏการณ์แผ่นดินไหว แต่นี่เป็นข้อสันนิษฐาน เพราะต้องการชี้ให้เห็นว่าเมื่อมนุษย์เริ่มมีความโลภมากเกินไป ปัญหาหนักก็จะตามมาไม่มีที่สิ้นสุด

คำถามต่อไปก็คือว่าเศรษฐกิจพอเพียงจะช่วยให้เราบรรลุเป้าหมายที่กล่าวมาได้อย่างไร ก่อนจะตอบคำถามนี้เราจะต้องเข้าใจว่าเศรษฐกิจพอเพียงมีที่มาอย่างไร เศรษฐกิจพอเพียงไม่ได้เกิดขึ้นในสุญญากาศ แต่เกิดขึ้นบนพื้นฐานความเป็นจริง เศรษฐกิจพอเพียงเป็นวาทกรรม (Discourse) ประกอบกับการปฏิบัติจริงที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ตั้งคำถามกับการพัฒนาเศรษฐกิจตามแนวทางกระแสหลัก

ประกอบกับพระองค์ท่านทรงปฏิบัติจริง ทำให้เราไปสู่ข้อสรุปที่ว่า “เศรษฐกิจดี สังคมมีปัญหา การพัฒนาไม่ยั่งยืน” ซึ่งสอดคล้องกับการสรุปจากการพัฒนาโดยสภาพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ ๗ แต่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงตระหนักถึงผลที่ไม่พึงปรารถนาของการพัฒนาตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ โดยพระองค์ท่านได้ทรงพระราชทานพระบรมราโชวาทแก่นิสิตมหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์ว่า การพัฒนาต้องทำไปเป็นขั้นตอน เหตุที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงมีพระราชปรารภเช่นนี้ เพราะว่าการพัฒนาดังแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๔ - ๒๕๑๗ ทำให้เกิดช่องว่างระหว่างเมืองกับชนบทเพิ่มมากขึ้น ทั้งในเรื่องเศรษฐกิจ การเมือง และสังคม เนื่องจากการพัฒนาตามแนวเศรษฐศาสตร์กระแสหลัก ถึงแม้จะทำให้ความยากจนลดลง และทำให้รายได้ต่อหัวของคนเพิ่มขึ้น แต่ความยากจนสัมพัทธ์ (เชิงเปรียบเทียบ) กลับมีเพิ่มขึ้น นั่นคือมีช่องว่างระหว่างคนจนกับคนรวยเพิ่มมากขึ้น เศรษฐกิจทุนนิยมจึงไม่สามารถแก้ปัญหาความยากจนได้อย่างยั่งยืน หลังจากทีพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้พระราชทานกระแสรับสั่งเรื่องเศรษฐกิจพอเพียงเป็นครั้งแรก แต่กลับไม่ได้รับการสนใจจากรัฐบาลเท่าที่ควร จึงส่งผลให้เกิดปัญหาทางเศรษฐกิจมาโดยตลอด ตั้งแต่ปี พ.ศ. ๒๕๑๗ จนถึงปี พ.ศ. ๒๕๒๗ อันเป็นเหตุให้รัฐบาลไทยต้องพึ่งพากองทุนการเงินระหว่างประเทศ หรือ IMF (International Monetary Fund) ซึ่งรัฐบาลของ พล.อ.เปรม

ดินสุวรรณภูมิ ไม่กล้าที่จะพูดความจริงถึงเรื่องนี้มากนัก เนื่องจากเกรงว่าจะมีผลกระทบทางการเมือง รัฐบาลชุดต่อมาก็ไม่ยอมชิมชับบทเรียนจนทำให้เกิดเศรษฐกิจฟองสบู่ในปี พ.ศ. ๒๕๓๑-๒๕๓๕ อดีตนายกรัฐมนตรี พล.อ.ชาติชาย ชุณหะวัณ มีคำริว่าการที่ต่างชาติเข้ามาซื้อที่ดินในเมืองไทยเป็นสิ่งที่ดี เพราะจะได้มีเงินตราต่างประเทศเข้าในประเทศไทย และไม่ว่าจะเกิดอะไรขึ้นต่างประเทศก็ไม่สามารถจะยกเอาแผ่นดินไปจากประเทศไทยได้ ซึ่งก็เป็นความจริงที่นักลงทุนต่างชาติไม่ได้ยกเอาแผ่นดินไป แต่กลับไล่ซื้อที่ดินจนราคาที่ดินสูง และหลังจากนั้นก็ถอนทุนออกไป ทำให้คนไทยติดอยู่กับราคาที่ดินมูลค่าสูง ส่วนพวกที่ขายที่ดินก็ได้กำไรเพียงช่วงแรกเท่านั้น เมื่อใช้จ่ายเงินหมดแล้วก็ยากจนตามเดิม และเป็นสาเหตุหนึ่งที่ทำให้เกิดวิกฤติเศรษฐกิจในปี พ.ศ. ๒๕๔๐ ด้วยเหตุนี้จึงเห็นได้ว่า การจะหวังพึ่งวิธีแก้ปัญหาระดับสังคมหรือในระดับประเทศยังไม่สามารถทำได้ แต่ยังคงมีความหวังที่จะจัดการในระดับชุมชนเพื่อแก้ปัญหา ซึ่งในระดับชุมชนนี้ประชาชนทั่วไปสามารถเข้าไปมีปฏิริยาเชิงสร้างสรรค์ได้ กระบวนการทางเศรษฐกิจพอเพียง ก็คือ ความรู้คู่คุณธรรม มีสติปัญญา ซึ่งประกอบด้วยความพอประมาณ ความมีเหตุผลสามารถที่จะแก้ปัญหาความทุกข์ และสร้างภูมิคุ้มกันจากวิกฤติ นำไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้

การที่เราจะเปลี่ยนจากสิ่งที่เป็นนามธรรมของเศรษฐกิจพอเพียงให้เป็นรูปธรรมในระดับชุมชนได้ก็คือการประยุกต์ใช้เศรษฐกิจพอเพียงอย่างเป็นระบบ หากเราพิจารณาจากระดับวงในสุดคือหมู่บ้าน ก็อาจจะมีผู้นำแนวคิดเกษตรทฤษฎีใหม่มาใช้ เช่นการมีกลุ่มออมทรัพย์ ธุรกิจชุมชน วิสาหกิจชุมชน ระบบการแลกเปลี่ยนชุมชนและระหว่างชุมชนก็จะมีการแลกเปลี่ยนกันทำนองนี้ด้วย ในระดับที่ใหญ่กว่าระดับหมู่บ้านก็อาจจะจะเป็นระดับตำบลและวงนอกที่สุดก็เป็นระดับอำเภอ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงกล่าวถึงเศรษฐกิจพอเพียงในระดับอำเภอ โดยถือว่าอำเภอเป็นหน่วยเล็กที่สุดในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือมีทั้งการเกษตร อุตสาหกรรม และบริการอยู่ในพื้นที่เดียวกัน ฉะนั้นจึงสามารถเกิดการซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในอำเภอ และยังสามารถประหยัดค่าขนส่งได้มาก

เศรษฐกิจพอเพียงเป็นการตอบคำถามว่า ทำอย่างไรจึงจะผลิตเพื่อพอกินพอใช้ภายในครอบครัวได้ก่อน ซึ่งสอดคล้องกับหลักเศรษฐศาสตร์ทุกสำนักที่ได้ชี้ให้เห็นว่า ถ้าผู้ผลิตเป็นผู้บริโภคเองถือว่าเป็นการผลิตที่มีประสิทธิภาพสูงสุด เนื่องจากไม่ต้องผ่านระบบตลาด เพราะถ้าเราผลิตแล้วต้องผ่านระบบตลาด เราจำเป็นจะต้องมีค่าใช้จ่ายเป็นค่าขนส่ง หลังจากนั้นก็มีค่าบริหารจัดการ และมีเรื่องกำไรของผู้ประกอบการเข้ามาเกี่ยวข้องด้วย เพราะฉะนั้นถ้าเราผลิตเองและบริโภคเอง ค่าใช้จ่ายเหล่านี้ก็จะถูกตัดออก

ในระบบเศรษฐกิจพอเพียงเกษตรกรทุกคนจะผลิตและพยายามผลิตให้สอดคล้องกับการพัฒนาที่ยั่งยืน เช่น การไม่ใช้สารเคมีทำให้ไม่ทำลายสภาพแวดล้อม ในขณะเดียวกันก็มีต้นทุนการผลิตที่ต่ำลง หรือหลังจากผลิตแล้วบริโภคไม่หมดก็สามารถที่จะแปรรูปได้ การแปรรูปยังมีผลคือทำให้มีการจ้างงานเพิ่มขึ้น สินค้าอยู่ในตลาดได้นานมากขึ้น เพิ่มอำนาจต่อรองมากขึ้น แต่หากเป็นการผลิตผ่านระบบตลาด เราจะถูกเอารัดเอาเปรียบทั้งในเรื่องค่าขนส่ง ค่าบริหารจัดการ เพราะฉะนั้นเราจึงได้ทำระบบแลกเปลี่ยนชุมชนขึ้น ก็คือเอาสินค้าต่าง ๆ ของแต่ละชุมชนมาแลกเปลี่ยนกัน

องค์ประกอบที่สำคัญอีกอย่างหนึ่งของเศรษฐกิจพอเพียงที่ควรจะเน้นคือเรื่องวิถชุมชน จะพบว่าขณะนี้ชีวิตของประชาชนถูกครอบงำโดยสื่อระดับชาติทำให้เรารับรู้แต่เรื่องระดับชาติ ซึ่งหลายเรื่องก็เป็นประโยชน์ แต่มันไม่ได้เกี่ยวข้องกับตัวเราโดยตรง เพราะฉะนั้นการที่เรามีสื่อในชุมชนจะทำให้ได้รับรู้เรื่องราวของสมาชิกในชุมชนว่ามีปัญหาอะไรบ้าง จะได้ช่วยเหลือกัน ซึ่งเรื่องนี้ชุมชนสามารถดำเนินชีวิตในลักษณะพอเพียงได้ ซึ่งเป็นสิ่งไม่ค่อยจะสอดคล้องกับนโยบายของรัฐบาลที่ผ่านมา

ที่เน้นการแข่งขันระหว่างประเทศกับเศรษฐกิจชุมชน ซึ่งในที่สุดแล้วการแข่งขันระหว่างประเทศจะกดทับเศรษฐกิจชุมชน นำไปสู่ปัญหาอันเกิดจากกระแสโลกาภิวัตน์ แต่หากเราซื้อขายแลกเปลี่ยนกันภายในชุมชน ก็จะทำให้เราลดกระแสการผันผวนจากภายนอกได้

ในช่วงเวลาที่ผ่านมามีเฉพาะรัฐในช่วงที่มีอำนาจมากและควบคุมประชาสังคมไว้โดยผ่านระบบตลาด แต่หลังจากเหตุการณ์ ๑๔ ตุลาคม พ.ศ. ๒๕๑๖ ได้เกิดการเปลี่ยนแปลงโครงสร้างเชิงอำนาจ ต่อมานักธุรกิจเริ่มเข้ามามีอิทธิพลครอบงำรัฐ และใช้อำนาจรัฐไปควบคุมกลไกตลาด กล่าวได้อีกอย่างว่า ประชาชนก็ถูกรัฐกระทำแต่เพียงฝ่ายเดียว แต่ถ้าหากประชาสังคมเข้มแข็งพอที่จะควบคุมกลไกการใช้อำนาจของรัฐและระบบตลาด ก็จะทำให้กลุ่มชุมชนเข้มแข็ง มีอิสระมากขึ้น และสามารถควบคุมรัฐได้ในระดับหนึ่ง หรือที่เรียกว่า ประชาธิปไตยแบบพหุภาคี สิ่งที่เราอยากให้เห็นต่อไปคือ ประชาสังคมสามารถควบคุมรัฐได้ทั้งหมด ซึ่งเป็นอุดมคติที่เราจะต้องพยายามทำให้เกิดเป็นรูปธรรมให้ได้ทั้งหมดเป็นภารกิจร่วมกันของทุกคนและทุกฝ่ายเพื่อตัวเราเอง ครอบครัว ชุมชน สังคม และเพื่อการพัฒนาที่ยั่งยืน